

Калоян Дамянов

**Социално-педагогическа подкрепа
и приобщаващо образование
в условията на пандемия**

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

Рецензенти:

Проф. д.п.н. Дора Левтерова-Гаджалова

Проф. д.п.н. Жана Атанасова Янкова

© Калоян Дамянов – автор, 2022

© Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022

ISBN 978-619-202-747-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	5
1. ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПАНДЕМИЯТА ЗА ДЕЦАТА И УЧЕНИЦИТЕ	7
1.1. Домашно насилие	9
1.2. Загуба на родители и настойници.....	10
1.3. Бедност, детски труд и детски бракове	11
1.4. Сексуална експлоатация, включително онлайн.....	13
1.5. Здраве, включително сексуално и репродуктивно здраве.....	13
1.6. Деца – бежанци, имигранти и вътрешна миграция	15
1.7. Подход, защитаващ правата на детето	16
1.8. Пандемията и отпадането от училищно образование	17
2. ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА	18
2.1. Логистични фактори	19
2.2. Дидактични фактори	20
2.3. Социално-педагогически фактори	24
2.4. Достъпност в електронното обучение	28
3. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19	32
3.1. Закрила на детето	32
3.2. Социална работа на терен.....	33
3.3. Хибридна социално-педагогическа подкрепа.....	34
3.4. Платформата „Подкрепи ме“	35
3.5. Основни дейности на социалния педагог.....	37
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	40
ЛИТЕРАТУРА	41
ПРИЛОЖЕНИЕ 1	44
ПРИЛОЖЕНИЕ 2	49

ВЪВЕДЕНИЕ

Пандемията, причинена от COVID-19, трансформира много обществени системи и процеси. Децата бяха тази част от обществото, която се наложи да се изправи срещу трудности, които невинаги можеха да им бъдат обяснени или разрешени. Приобщаващото образование като политика и философия също беше изправено пред редица изпитания, най-малкото защото самата пандемия предполагаше дистанциране, а това не съответства по никакъв начин на голяма част от дейностите, свързани с подкрепата за личностно развитие в детската градина и училището. Специалистите, оказващи допълнителна подкрепа, трябваше да пренастроят собствените си инструменти и методология за интервенция и подкрепа.

По данни на Германското дружество за детска и младежка медицина четири пети от младежите в Германия се чувстват психически обременени от пандемията. „Продължаващите вече повече от година ограничения спират развитието на нашите деца – както на физиката и моториката, така и в езиков план“, предупреждава и президентът на Германския съюз за защита на децата Хайнц Хилгерс.

Експерти предполагат, че всеки четвърти ученик изостава с учебния материал и трябва да навакса. Но най-засегнати от пандемията са по правило подрастващите, които са със специални образователни потребности или са от уязвими социални групи.

Семействата също бяха поставени в ситуация на икономическа и здравна криза, която наложи много от тях да погледнат своите лични отношения през различна призма. Загубата стана постоянна част от ежедневието на всяко семейство и всеки човек по земното кълбо.

В същото време пандемията помогна на образователната система да се развие в нова посока, показва значението на достъпа до технологии и интернет, които ще заемат още по-сериозна част от класната стая. Появи се нова образователна хибридна форма на обучение в средното и висшето образование. Дори и след пандемията образованието няма да е същото, защото се повишиха технологичните възможности на учителите, учениците и родителите, и това е ресурс, който ще се развива и занапред.

Учениците със специални образователни потребности бяха тази група деца, които в началото на пандемията бяха напълно лишени от достъп до образование поради липсата на такива специализирани платформи, от една страна, и от друга – на възможностите им за самостоятелна работа в електронна среда.

През втората година на пандемията обаче се появиха достатъчно ресурси за работа и с такива ученици. Това, което обаче остана като голямо предизвикателство, е социално-педагогическата подкрепа в образователната среда или по-скоро нейната липса и недобра структура. Тази студия има за цел да постави на фокус именно възможността за социално-педагогическа подкрепа в училищното образование, която с развитието на пандемията придоби още по-конкретна измеримост на полето на своето приложение.

1. ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПАНДЕМИЯТА ЗА ДЕЦАТА И УЧЕНИЦИТЕ

Генералният директор на Световната здравна организация (СЗО) обяви коронавирусната инфекция (COVID-19) като извънредна ситуация за общественото здраве на 30 януари 2020 г. (СЗО, 2020а). На 11 март 2020 г. СЗО повиши статута на заплахата от COVID-19 до аглобална пандемия (СЗО, 2020б). В края на 2020 г. затварянето на училища засегна приблизително 139 000 000 учащи, записани в предучилищни, начални, прогимназиални и гимназиални нива на образование (Международна стандартна класификация на образованието (ISCED), нива от 0 до 3), също както при нива на висше образование (нива ISCED 5 до 8) (ЮНЕСКО, 2020а).

Редица изследвания показват, че последиците от COVID-19, както и мерките за предотвратяване и контрол на разпространението му, най-вероятно ще доведат до нови рискове децата и учениците. Причините за това са много и комплексни – понижаване на качеството на образованието, нововъзникнали финансови и икономически проблеми пред семействата, отложена здравна помощ, загуба на близки, страх и несигурност за бъдещето. Извлечените от предишните епидемии поуки подчертават необходимостта от това държавата приоритетно да отчита повишената потребност от закрила на децата при съставяне и изпълнение на плановете си за ответна реакция.

През изминалите две години в училищното образование, както и в обществото, по принцип основна тема неизменно е пандемията, причинена от COVID-19.

Според UNESCO повече от 1,5 милиарда ученици и студенти в 188 страни са били извън училище заради COVID-19 – това представлява над 91 процента от учащото население по света. Кризата откроява големи различия в подготовката на страните за реакция в аварийни ситуации по отношение на достъпа на децата до интернет, както и по отношение на наличието на учебни материали. За много деца кризата с COVID-19 означаваше ограничаване или липса на всякакво образование или все по-голямо изоставане от техните връстници. Децата, засегнати от затварянето на училищата, също така загубиха усещането си за стабилност и нормалност, което им дава училището.

Затварянето на училищата се отрази диспропорционално на децата, които вече са затруднени в достъпа си до образование или които са в по-висок риск от изключване по редица причини. В тази група се включват деца със специални образователни потребности, учащи в отдалечени места, търсещите убежище и бежанците, както и децата, чиито семейства са загубили доходите си в резултат от съкращаването на работни места или несигурна работа, или които по други причини се намират в затруднено положение.

UNESCO отправя препоръка към страните „за възприемане на разнообразни високотехнологични, нискотехнологични и нетехнологични решения за осигуряване на непрекъснатостта на обучението“. Въпреки че фокусът е насочен към онлайн учебните платформи, много обществени училища не са организирани за използването им или не разполагат с технология и оборудване за провеждане на онлайн обучение. Почти половината свят няма достъп до интернет.

Трябва да подчертаем, че в това отношение България изпревари редица страни и предложи сравнително адекватни модели за достъп до образование по време на пандемията. Това обаче не реши социалните и икономически проблеми на много семейства, както и емоционално-поведенческите реакции на учениците.

Без изключение политиките в областта на образованието в началото на COVID кризата, фокусирани върху онлайн обучението, откриха отдавна съществуващи неравенства. Децата, живеещи в малките населени места, както и от уязвимите социални групи срещнаха първоначално множество затруднения с достъпа до интернет.

Достъпът до онлайн обучение също така открил значението на съображенията за поверителност на детските лични данни. Образователните данни на децата са далеч по-слабо защитени, отколкото са данните за здравословното им състояние. В много страни съществуват регулации, управляващи целесъобразното ползване и разкриване на здравни данни с персонална идентификация дори и по време на извънредни положения. Но данните на децата за училищното образование могат да бъдат също толкова чувствителни: разкриването на имена, домашни адреси, поведе-

ние и други високочувствителни лични данни могат да навредят на децата и семействата при злоумишлено използване.

След като пандемията започна да отслабва и училищата се отвориха отново, ще са необходими специални мерки, за да се гарантира, че децата ще се върнат в училище и ще продължат своя нормален учебен процес.

1.1. Домашно насилие

Дори когато страните не са в криза, децата са в най-голям риск от насилие в собствения си дом. Според UNICEF три четвърти от малките деца (на възраст от 2 до 4 години) са подложени в своя дом или на психическа агресия, или на физическо наказание, или и двете от страна на грижещите се за тях възрастни. Насилието, особено в ранна възраст, може да засегне развитието на мозъка на детето и е свързано с по-ниски образователни постижения и по-високи степени на тревожност, депресия, употреба на дрога и самоубийства.

Допълнителните стресови фактори в семейството, свързани с кризата на COVID-19, включително загубата на работа, изолацията и тревогите за здравето и финансите, увеличават риска от домашно насилие както между родителите, така и от страна на възрастните към децата, за които се грижат. Затварянето на училища заради вируса може да увеличи броя на случаите на неотчетено насилие върху деца, тъй като учителите обикновено са тези, които могат най-добре да идентифицират децата, които може би са обект на насилие у дома, и да потърсят съответната намеса. В някои страни, сред които, за съжаление, и България, службите за закрила на детето работят с намален капацитет или при съкращаване на посещенията в дома на децата, поради което децата в риск биват контролирани дори по-малко, отколкото преди пандемията.

Генералният секретар на ООН докладва за „ужасяващо“ глобално нарастване на домашното насилие, свързано с COVID-19. В някои страни се отчита двойно увеличение на телефонните обаждания на линиите за помощ. Във Франция държавните власти докладват за такова увеличение в рамките на една седмица: домашното насилие се е увеличило с над 30% в областите, в които са наложени ограничения на придвижването. Младешите от ЛГБТ общностите (лесбийки, гей, бисексуални и трансжендър), при-

нудени да останат въкъси с членове на семействата си, могат да станат обект на емоционално или физическо насилие.

Децата освен това могат да бъдат пренебрегвани в случаите, когато родителите не могат да си вземат отпуск от работа, да променят работния си график или да уредят алтернативна грижа за децата, останали въкъси поради затваряне на училището.

Специалният докладчик на ООН по темата за насилието върху жени приканва държавите да вземат спешни мерки срещу домашното насилие срещу жени и деца в контекста на COVID-19, като предупреждава, че „за твърде много жени и деца домът може да бъде място на страх и насилие. Това положение се влошава значително в случаите на изолация, каквито са локдауните, наложени по време на пандемията от COVID-19“.

1.2. Загуба на родители и настойници

Към 8 април 2020 г. броят на смъртните случаи в глобален мащаб, причинени от COVID-19, е 88 000, а през януари 2022 г. вече са близо 6 милиона по данни на Световната здравна организация. Тъй като смъртността продължава да нараства, все по-голям брой деца ще загубят един или двамата си родители, или свои настойници. В периода 2014 – 2015 г. по време на пандемията от ебола в Западна Африка UNICEF докладва, че Гвинея, Либерия и Сиера Леоне са отчели общо 11 310 смъртни случая, довели до загубата на един или двамата родители на над 22 000 деца. Въпреки че смъртността от COVID-19 е по-висока при възрастните, мащабът на пандемията със сигурност ще остави голям брой деца сираци. Освен това децата могат да останат без грижа, ако родителите им бъдат хоспитализирани с COVID-19 .

Децата, лишени от родителска грижа, са особено уязвими по отношение на трафика на хора и други форми на експлоатация, включително сексуална експлоатация, насилствена просия, продажби по улицата и други форми на детски труд. По време на кризата с ебола в Западна Африка много деца сираци са избягвани поради стигмата, свързана със заболяването или страха, че детето може да е инфектирано. По-големите деца често напускат училище, опитвайки се да помогнат за издръжката на по-малките си братчета и сестричета.

Предидшни здравни кризи, довели до нарастване на броя на сираците, като глобалната пандемия от HIV, увеличиха броя на сиропиталищата и други институции за настаняване, често финансирани от религиозни групи и частни лица. Проучванията обаче документират редица вреди за децата, попаднали под институционална грижа, включително дефицити във физическия им растеж, когнитивната функция, нервното развитие и социално-психическото им здраве. Комитетът на ООН по правата на детето намира, че институциите за настаняване са свързани с по-ниско образователно ниво, зависимост от социалното благосъстояние и по-висок риск от загубата на дом, попадане в затвора, нежелана бременност, ранни бракове, злоупотреба с наркотици, самонараняване и самоубийство. Вместо институционалното попечителство, насоките на ООН насърчават базираната на семеен принцип грижа, когато такава е възможна, включително грижата в голямото семейство (по роднинска линия), грижата в приемно семейство или в други форми на грижа в семейна среда или подобна на нея.

1.3. Бедност, детски труд и детски бракове

Вероятността да живеят бедно за децата е два пъти по-голяма, отколкото за възрастните. В глобален мащаб около 1 от всеки 3 деца, или грубо изчислено 663 милиона деца, живеят в домакинства, които са бедни „в много отношения“, което означава, че им липсват основни потребности като храна или чиста вода. По изчисления 385 милиона деца живеят в изключителна бедност. Дори и преди кризата от COVID-19 най-бедните деца бяха застрашени почти 2 пъти повече от смърт в ранните си години, отколкото по-богатите им връстници. Ниските доходи са свързани с по-висока степен на хронични заболявания, някои от които могат да увеличат риска от тежко протичане на COVID-19. Общностите с ниски доходи е по-вероятно да бъдат изложени на вируса, имат по-висока смъртност, страдат икономически и получават здравни грижи с по-ниско качество.

Пандемията и свързаната с нея икономическа криза, включително масовата загуба на работни места, ще поставят бедните деца в още по-голям риск и ще засилят в много голяма степен съществуващите неравенства.

Глобалната икономическа криза, причинена от COVID-19, вероятно ще увеличи дела на детския труд и детските бракове. Глобално по прогноза 152 милиона деца вече са били ангажирани в полагане на детски труд преди пандемията от COVID-19, като 73 милиона са били наети за изпълнението на опасна работа. Проучванията показват, че детският труд е свързан във висока степен с финансовия шок, изживяван от семейството, като заболяване, физическо увреждане или загубата на работа от родител. Много семейства не разполагат с кредити или спестявания, за да посрещнат финансовите затруднения, включително загубата на доход, и без адекватна държавна помощ децата им могат да се окажат в по-висок риск от ранно започване на работа, за да помогнат на семействата си да оцелеят.

Всяка година 12 милиона момичета се женят преди 18-ия си рожден ден. Също както при детския труд, детските бракове често се предпоставят от финансов стрес. Семействата, изправени пред финансови затруднения като загубата на работа, могат да решат, че нямат друг избор, освен да омъжат дъщерите си колкото е възможно по-рано, за да намалят броя на хората в домакинството, които трябва да се изхранват. Някои семейства може да считат, че дъщеря им ще живее по-добре със семейство, разполагащо с по-големи финансови ресурси или стабилност. Получаването на зестра или купуването на булката понякога означават, че семействата във финансова криза имат паричен стимул за уреждане на брака. Широко разпространеното затваряне на училища по време на пандемията благоприятства за увеличаване на ранните бракове. Проучванията показват, че напускането на училище е силно взаимосвързано с омъжването на момичетата. Например Световната банка е установила, че в някои страни всяка допълнителна година средно образование може да намали вероятността за сключване на брак преди 18-годишна възраст с 5% или повече.

Ранният брак има много вредни последствия, включително смърт на майката и детето поради ранна и честа бременност, пониско образователно ниво на момичетата, задомили се рано, по-голямо домашно насилие и повишена вероятност жената и семейството ѝ да живеят в бедност. По-голяма част от задомените деца са момичета, но и момчетата могат да се сблъскат с това нарушаване на правата им.

1.4. Сексуална експлоатация, включително онлайн

Икономическите трудности, затварянето на училищата и загубата на родителска грижа в резултат от COVID-19 увеличиха риска от социална експлоатация на децата.

Кризата, породена от COVID-19, също води до увеличаване на сексуалната експлоатация на децата онлайн. Според базираното във Великобритания Национално общество за предотвратяване на жестокостите към децата въздействието от локдауните заради COVID-19 е породило „перфектна буря“ от престъпници – нарушители на правата на децата. Поради затварянето на училищата децата прекарват повече време пред компютрите си онлайн, те могат да изпитват безпокойство или да се чувстват самотни заради изолацията и затварянето вкъщи. Тъй като технологическите компании намаляват броя на модераторите си в офиса и временно се пренасочват към автоматично модерирание на съдържанието, платформи като Facebook, Twitter и YouTube предупреждават, че промяната може да доведе до повече грешки и по-дълго време за реакция при преглед на потенциално вредно съдържание, което дава на нарушителите още по-голяма възможност да се ориентират към децата.

През 2019 г. само в САЩ са докладвани 69 милиона онлайн снимки и видеоматериали на сексуални престъпления с деца. ЕВРОПОЛ докладва, че в резултат от COVID-19 правоналагащите партньорски органи отчитат „засилена онлайн дейност на лицата, търсещи материали с престъпно спрямо деца съдържание“. Така например ЕВРОПОЛ цитира публикации в специализирани форуми от нарушители, „приветстващи възможностите“ да общуват с деца, които очакват да бъдат по-уязвими поради изолацията, да има по-слаб контрол и по-голямо онлайн присъствие в мрежата. Федералното бюро за разследване (ФБР) на САЩ също отправя предупреждение, че увеличеното онлайн присъствие на децата в мрежата в резултат от затварянето на училищата заради COVID-19 би могло да ги постави в риск поради невнимание.

1.5. Здраве, включително сексуално и репродуктивно здраве

По време на пандемията от COVID-19 от жизненоважно значение е децата да имат достъп до базова медицинска грижа за всяко състояние, било то свързано с COVID-19, или не. Така на-

пример децата с HIV трябва да имат достъп до важните антиретровирусни лекарства.

Въпреки че децата с COVID-19, общо взето, прекарват по-леко заболяването от хората от другите възрастови групи, съществува риск децата с придружаващи заболявания, като остра астма или циститна фиброза, или децата, чиято имунна система е компрометирана, да се наложи да се хоспитализират и да попаднат в интензивни отделения при заразяване с COVID-19.

Децата, които разчитат на училището за предоставяне на медицинско обслужване, са особено засегнати от затварянето на училищата поради COVID-19. Така например в САЩ над 6 милиона учаци разчитат на училището за ползване на първична медицинска помощ, психиатрична помощ и други услуги. Достъпът до този вид медицинско обслужване е изключително важен, тъй като учащите от по-бедните общности често страдат в по-висока степен от астма, използват наркотици, страдат от лошо хранене, затлъстяване, тревожност и депресия в сравнение с другите деца. В България със сериозното редуциране на училищното здравеопазване се създаде допълнителен риск за здравето състояние на учениците още преди пандемията.

Много преди пандемията от COVID-19 юношите и младежите в редица държави се сблъскваха с особени предизвикателства поради липсата на съществена информация и услуги, свързани със сексуалното и репродуктивното здраве. Много млади хора не получават добро сексуално образование в училище и трудно намират надеждна информация за тази важна част от своя здравен статус. Младите хора често срещат специфични бариери пред достъпа си до противозачатъчни средства, аборт или други здравни услуги поради вредната стигма около сексуалната активност в юношеска възраст и законодателството, изискващо участие на родителите за извършването на някои услуги. Когато децата са заключени по домовете си, възможностите им за достъп до информация и услуги намаляват още повече.

Пандемията от COVID-19 би могла да затрудни редица услуги, свързани със сексуалното и репродуктивно здраве, наличието на контрацептиви, консултациите по използването им, тестването и лечението на предаваните по полов път инфекции, безопасните аборти и други услуги.

Младите хора могат да бъдат особено затруднени в справянето си с допълнителните пречки, налагани от пандемията, пред достъпа до такива услуги, докато живеят под карантина, в локдаун или спазват разпореждания за оставане у дома, особено ако са лишени от родителска или семейна помощ.

В дългосрочен аспект прекъсването на медицинските услуги в помощ на сексуалното и репродуктивното здраве би могло да доведе до увеличаване на незадоволените потребности от контрацептиви, нежеланата бременност, опасните аборти и предаваните по полов път инфекции.

1.6. Деца – бежанци, имигранти и вътрешна миграция

Десетки милиони деца мигрират през границите или са насилствено изселени от родните си места, включително над 12,7 милиона бежанци, 17 милиона вътрешно разселени лица и 1,1 милиона търсеци убежище. Много хора са задържани в пренаселени лагери, неформални приемни центрове или центрове за настаняване при липсата на чиста вода, санитарни възли и медицински услуги, където инфекциозните болести се разпространяват лесно. При такива условия основните превантивни мерки срещу COVID-19, като честото миене на ръцете и „социалната дистанция“, са почти невъзможни. Поради ограниченото медицинско обслужване бежанците, търсещите убежище, имигрантите и вътрешно разселените са със сериозни хронични заболявания, имат по-малка вероятност да получат добро медицинско лечение и съвет, което ги прави още по-уязвими на COVID-19.

В Гърция политиката на правителството, провеждана през 2016 г. за задържане на търсещите убежище на Егейските острови, е създала драматично пренаселване на лагерите при нехигиенични условия преди COVID-19. Към 31 март около 36 560 души, най-малкото 1/3 от които деца, са затворени на островите в лагери с капацитет за не повече от 6095 души. От дълго време там няма адекватен достъп до медицинско обслужване, тоалетни и душове, както и прилично настаняване; в островните лагери хиляди семейства живеят в паянтови палатки, които са си закупили сами. Вместо да евакуира лагерите, Гърция реагира на риска от разпространяване на COVID-19, като по същество заключи лагерите, оставяйки децата с дори още по-малък достъп до съществе-

но важни услуги, отколкото при предишните вече недопустими условия

1.7. Подход, защитаващ правата на детето

Пандемията от COVID-19 открии тежки слабости в механизмите за защита на детето в много страни, включително неадекватна медицинска помощ и системи на социална защита, пренаселени места за настаняване, липса на планове за действие в аварийни ситуации при мащабно затваряне на училищата.

Реакция на COVID кризата, която защита човешките права, може не само да ограничи най-лошите вреди от пандемията, но също и да допринесе полза за децата в дългосрочен план. Така например разширяването на достъпа до интернет на учениците не само ще подобри достъпа на децата до образование, но също и достъпа им до информация и способността им да се организират и изразяват. Широко разпространеното затваряне на училища може да засили обществените нагласи относно важността на образованието, което да доведе до разпределението на повече ресурси за училищата и учителите и за предприемането на по-строги мерки, гарантиращи, че най-маргинализираните деца ще могат да се възползват от правото си на училищно образование. Преместването на децата от институциите и местата за задържане за ограничаване на предаването на вируса може също така да спомогне за преминаването към грижа за децата в семейна среда, за която е доказано, че е по-здравословна и полезна за развитието им. Икономическата криза, свързана с COVID-19, може да накара правителствата да увеличат гаранциите за икономическите и социалните права и за социалната защита на бедните общности и уязвимите семейства, което може в дългосрочен план да доведе до подобряване на сигурността на изхранването и до намаляване на степента на бедност сред децата, до редуциране на детския труд и детските бракове.

Рисквете, породени от COVID кризата, за децата са огромни. Правителствата имат отговорност не само за спешно действие в защита на децата по време на пандемията, но и трябва да обмислят как решенията им днес могат да осигурят най-добра защита на правата на децата в дългосрочен план след края на пандемията.

1.8. Пандемията и отпадането от училищно образование

Пандемията в резултат на COVID-19 допълнително изостри реалната ситуация в някои рискови групи ученици за отпадането от образователния процес.

Създадите се предпоставки за повишаване на риска от отпадане на учениците от уязвимите групи поради липса на устройство или умения за самостоятелна работа, невъзможност на семействата да осигурят интернет достъп в дома с въведеното извънредно положение на територията на страната поради разпространението на епидемията от COVID-19 и преминаването към обучение от разстояние в електронна среда са важни, за да анализираме влиянието на пандемията в системата на училищно образование.

Пандемията с COVID-19 определи информационните технологии като ключови в новосъздадената обстановка за провеждане на обучение от разстояние. От самото начало на кризата МОН предприе конкретни мерки, насочени едновременно към максимално бързото ограничаване на негативните последици от пандемията върху образователната система, както и към планиране и изпълнение на средносрочни мерки, които видимо да повишат възможностите за обучение от разстояние, и не на последно място да осигурят пълноценно използване на съвременните технологии и в условията на нормален учебен процес. Идентифицираните проблеми, поради които ученици в страната първоначално останаха частично изолирани от образователния процес – липсата на достъп до интернет и недостиг на електронни устройства, чрез които учениците да се включат във виртуални класни стаи, бяха значително преодолени. Въпреки създадите се предпоставки за повишаване на риска от отпадане на учениците от уязвимите групи поради липса на устройство или умения за самостоятелна работа, невъзможност на семействата да осигурят интернет достъп в дома с въведеното извънредно положение на територията на страната поради разпространението на епидемията от COVID-19 и преминаването към обучение от разстояние в електронна среда, предприетите мерки от страна на ангажираните институции имат своя принос за намаляване на последиците от отпадане от образователната система, видно от стойността на увеличаване на коефициента на обхванатите.

2. ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

Обучението от разстояние преди COVID-19 не беше особено позната форма на обучение в българските общообразователни училища. Това се оказа предизвикателство в процеса на организация предвид и на недостига на методическа информация от Министерството на образованието и науката в самото начало през 2020 г., както и напълно различната концепция на приобщаващото образование, която се основава на присъствие на всички ученици независимо от затрудненията им в класната стая.

Множество са предизвикателствата при изграждането на функционален наратив за приобщаващо образование, който да бъде съвместно конструиран в диалога между всички участници в него (Варчева, П., Бонев, Н., 2021).

Въведената дистанционна форма на обучение наложи на децата изолация, която значително повиши рисковете за психично им здраве и развитие. Дългите часове пред електронното устройство се оказаха сериозно предизвикателство особено за малките ученици. Здравните експерти предупреждават, че в резултат на това, много от децата започват да показват признаци на самота, депресия, тревожност, ниско самочувствие и агресия. Родителите споделят, че основните им тревоги от въздействието върху децата им от дистанционното обучение са свързани с: увеличаване на стреса и проблеми в емоционалното им състояние; по отношение на качеството на образование, за психичното състояние, уменията за общуване и за общото им здравословно състояние. Новата ситуация в страната, която наложи промени почти във всеки обществен сектор, още в началото на извънредната ситуация стана причина в институцията на омбудсмана да постъпят над 1000 жалби и сигнали до него (Омбудсман, 2021).

Можем да диференцираме три фактора, свързани с приобщаващото образование по време на електронното обучение:

- логистични: осигуряване на техника и достъп до електронни платформи и на адекватни технически и образователни ресурси за ученици и учители, мерките за гарантиране на постоянност на учебния процес;

- дидактични: процеса на преподаване и учене, поведението и практиките на учителите, съвместното разработване на дидактически материали и оползотворяването на възможностите за учене в електронна среда;
- социално-педагогически: допълнителна подкрепа за личностно развитие на учениците в електронна среда, реакция и кризисна интервенция.

2.1. Логистични фактори

Ресурсното осигуряване на образователния процес чрез осигуряване на електронни устройства, интернет връзка, достъп до електронни платформи и на адекватни образователни ресурси е основна предпоставка за интегриране на технологиите в процеса на учене. Наличието на електронни устройства има съществено значение за ефективността на ученето от разстояние, защото предоставя възможност за взаимодействие между учителя и учениците, и между самите ученици. От проучване на Министерството на образованието и науката се установи, че в близо 86% от училищата всички учители разполагат с компютър, лаптоп или таблет в дома си. В останалите 14% от училищата между 1% и 16% от учителите нямат достъп до електронно устройство у дома. 68% от училищата са предприели мерки за допълнително ресурсно обезпечаване на процеса на преподаване, като са предоставили техника (електронни устройства) за лично ползване на учителите. Това поставя България в сравнително добро положение спрямо някои други страни в Европа.

Наличието на качествена интернет връзка е ключова предпоставка за провеждане на обучение от разстояние в електронна среда, и най-вече за прилагането на синхронно обучение, както и за поддържането на активни взаимоотношения между учители и ученици, и между самите ученици. Осигуряването на възможност за интерактивно общуване между ученици и учители (допълнителна подкрепа за личностно развитие, дискусия на учебни материали, допълнително консултиране, предоставяне на обратна връзка и др.) и колаборацията на учениците в процеса на учене се смятат за определящи условия за ефективното учене от разстояние.

Високоскоростният интернет може да има значим ефект върху ефективността на преподаването и ученето – както в рамките

на присъствения учебен процес в училище, така и при прилагането на хибридни формати, комбиниращи присъствено обучение и обучение от разстояние в електронна среда.

Съществен въпрос при логистичните фактори за осигуряване на условия за обучение в електронна среда е осигуряването на помощно-технически средства за децата и учениците със специални образователни потребности.

Според функционалните затруднения и умения, които трябва да се развиват в процеса на обучение, помощните средства се класифицират според Ж. Янкова (2019) на:

- нискотехнологични (low-tech), а те от своя страна са класифицирани на графични умения за писане, умения за четивна техника, математически умения, изобразителни умения и т.н
- високотехнологични (hi-tech), които се класифицират също на умения за писане и четивна техника, математически умения (геометрия и аритметични умения), умения за рязане, комуникативни умения, компютърни умения и т.н.

Осигуряването на достъп на учителите и учениците до разнообразие от електронни платформи и онлайн образователни ресурси е важна предпоставка за успешното протичане на обучение от разстояние в електронна среда. Ключова роля има достъпът до онлайн инструменти/платформи, които предлагат богато виртуално пространство, позволяващо не само взаимодействие между ученика/учителя и технологията, но и активна междуличностна комуникация

2.2. Дидактични фактори

Традиционните форми на обучение от разстояние в електронна среда включват както синхронни, така и асинхронни формати. Всеки един от тези два метода има своите предимства и обслужва определени цели, които трябва да се отнесат към конкретната целева група. Така например асинхронното обучение е по-подходящо за учениците в гимназиалния етап, докато синхронното обучение е основният модел в началния етап на образование. При асинхронна организация на ученето от разстояние в електронна среда взаимоотношенията между учителя и учениците не се осъществяват в реално време, като учениците имат онлайн достъп и

могат да взаимодействат с учебното съдържание по всяко време. Този модел не е препоръчителен при обучение на ученици със специални образователни потребности, които могат да срещнат затруднения в организацията на представените учебни ресурси и тяхното приложение. Често този формат се смята за ключов компонент на гъвкавото учене в електронна среда, но основно при по-големи ученици и без обучителни затруднения. В когнитивния модел за избор на медия (Robert & Dennis, 2005) асинхронното учене развива способността за обработване на информацията, защото учащите имат възможност в подходящо за тях време и със свое собствено темпо да вникнат в учебния материал, да потърсят допълнителна информация и т.н. В същото време обаче то предполага наличието на умения за самонасочено учене и за управление на времето от страна на учащите, добро саморегулиране в учебна среда, достъп до допълнителна подкрепа при затруднения в ученето и т.н. В ситуация на извънредно положение и преминаване от присъствен учебен процес към учебен процес от разстояние за всички ученици синхронното обучение обаче предлага значително по-добри възможности за взаимодействие между учителите и учениците, и между самите ученици в реално време. Тази форма предоставя по-добра възможност за включване и участие на учениците в ученето и насърчава активното учене и сътрудничеството между учениците, позволява непосредствено адаптиране на учебния процес за подкрепа на ученето, редовно проследяване на напредъка и незабавно предоставяне на обратна връзка. Наред с това синхронното обучение създава условия за поддържане на т.нар. „социално включване“ (лично взаимодействие със съученици и учители), което е особено важно за социализацията на учениците и за ограничаване на чувството на изолация и с преминаването от присъствена организация на учебния процес към обучение от разстояние през март 2020 г. беше осъществено в условията на извънредно положение и без предварителна подготовка и опит на училищата при провеждане на учебен процес от разстояние. Липсата на опит и ясни алгоритми на работа в такива условия (които съществено се отличават от рутината на работа във физическата класна стая), от една страна, и необходимостта от по-активни мерки за ангажиране и ефективно учене на учениците предполагат прилагането на адекватни системи за

подпомагане и адаптиране на учебния процес – както от отделните учители на ниво клас, така и от училищното ръководство на ниво училище.

Според доклад на Министерството на образованието и науката съществен принос за успеха на обучението от разстояние според директорите имат също:

- готовността на родителите да сътрудничат на учителите и училището;
- уменията за използване на ИКТ;
- предоставеният свободен достъп до различни платформи и ресурси.

Прави впечатление, че относително по-малък дял от директорите (41%) посочват интереса на учениците като решаващ фактор за успешното протичане на обучението от разстояние. Този резултат е тревожен и предполага допълнително целенасочено изследване, защото може да се разглежда като сигнал за ниско ниво на интерес на учениците в много от училищата.

Електронното обучение провокира много учители да създадат свой собствен сайт чрез някоя от многото безплатни платформи с готови безплатни шаблони за тази цел.

Можем да посочим и някои конкретни дидактични инструменти в електронното обучение, които учителите могат да използват.

– Основна уебстраница на учителя

Основната страница може да осъществява функция на виртуална класна стая – единно, централизирано място, където учениците могат да намерят всички онлайн учебни материали и споделени файлове от учителя. Това подпомага работния процес и ориентира учениците в навигацията и представата да не пропуснат определен учебен материал. Може да се използват комбинации от различен текст, изображения и бутони, за да се организира, както и да се публикуват седмичните дейности директно на основната страница на учителя.

– Обърната класна стая

Докато се преподава на живо, се прави запис на сесиите в класната стая в реално време. Вместо последователни видеосрещи, се избира т.нар хибриден или обрнат модел на класната

стая. В този модел учениците могат да имат достъп до материали за уроци като видеоклипове и обучителни материали и да учат със собствено темпо, и след това да се регистрират в присъствени сесии за дискусия с учителя, както и да попълват въпросници, с което да се следи техният напредък. Могат да се вградят външни видеоклипове или външни ресурси, викторини или пъзели, за да се обогатят уроците. За да се насърчи критичното мислене, може да се напишат въпроси за размисъл под видеоклипа, които учениците да обмислят, докато наблюдават.

– Онлайн планиране на учебните часове

Изключително важно е ученици и родители да са постоянно наясно кога са следващите учебни часове или активности, както и да могат да се свързват с учителя при необходимост. Може да се използва Wix Bookings, за да се планират учебни часове няколко пъти седмично за ученици или родители, които се нуждаят от допълнителна подкрепа. Възможност е също да се споделя Google Календар на сайта на учителя, за да се информират учениците и родителите за времето за онлайн обучение, видеоконференциите и индивидуалните сесии.

– Редовна комуникация онлайн

В допълнение към провеждането на срещи с ученици и техните родители, осигуряването на редовна и последователна комуникация онлайн е важна за цялостния обучителен процес в електронна среда. Може да се създадат индивидуални дискуссионни групи за всяка от виртуалните класни стаи. Това ще позволи да се публикуват актуализации относно домашните задачи, да се споделят ценни материали за предметната област.

Педагогическото взаимодействие за реализиране на процеса на приобщаващото образование между учители и ученици може да се интерпретира през няколко дименсии: нивата, количеството и качеството на комуникативните релации; наличие на екипни взаимодействия, хомогенност или хетерогенност на класа; формално и неформално взаимодействие, преподавателски опит и др. (Левтерова-Гаджалова, Д., 2018) Може да се измислят ежедневни предизвикателства за учениците, за да правят иновативни неща с

предмети за бита, и да се използва часовник за обратно броене, за да се следи времето на предизвикателството.

2.3. Социално-педагогически фактори

Поради внезапното избухване на пандемията от COVID-19 бяха широко приети всеобхватни мерки за социално дистанциране и учениците трябваше да останат продължително време у дома. Изправени пред стрес, причинен от различни трудности, някои ученици показаха устойчивост, като изградиха механизми за справяне с новия начин на живот, както и запазиха стабилно психологическо състояние за справяне с кризата, докато други ученици няха такава възможност. В условията на приобщаващо образование уязвимите групи ученици (специални образователни потребности, в риск от отпадане, учениците с различен майчин език от български, тези с хронични заболявания и др.) бяха изложени на допълнително сериозно предизвикателство, свързано със социалната изолация. Тези ученици трябваше да получат социално-педагогическа подкрепа във вид на подкрепа за личностно развитие, но и не само това. Въз основа на теорията за социалната подкрепа тази студия има за цел да представи влиянието на социално-педагогическата подкрепа върху устойчивостта на учениците в условията на пандемия. По-конкретно това ще разграничи различните възприемани нива на социална подкрепа сред учениците и нейното въздействие върху склонността на учениците да се справят, а след това допълнително ще визуализира ефекта от режима за справяне със социалната подкрепа върху психичното здраве на учениците. Резултатите от предишни проучвания, свързани с теорията за социалната подкрепа, показват, че социалната подкрепа, като важен ресурс на околната среда за индивидите в социалния живот, е тясно свързана с контрола и превенцията на негативните емоции; добрата социална подкрепа може да осигури защита на индивидите под стрес и като цяло има благоприятен ефект върху поддържането на здравето и стабилизирането на настроението на индивидите (Martín-Albo et al., 2015; Hou et al., 2020). Една и съща стресова ситуация може да има различно въздействие върху различните индивиди (Guay et al., 2013). Като цяло тези, които получават повече подкрепа от семейството или приятелите, имат по-силен умствен капацитет и са по-здрави

психически и физически (Seiffge-Krenke and Pakalniskiene, 2011; Cao et al., 2020); за разлика от тях тези, които рядко получават подобна подкрепа, имат нисък интелектуален капацитет и лошо психическо и физическо здраве (Elmer et al., 2020; Li et al., 2020). С други думи социалните взаимоотношения на индивида имат положителен ефект върху неговата/нейната резистентност, смекчаване, както и превенция и благоприятно влияние върху неговото/нейното здраве (Haber et al., 2007; Stenling et al., 2015; Labrague и др., 2020).

Социално-педагогическата подкрепа се отнася до грижата и подкрепата, които учениците чувстват от другите (Raschke, 1977). Въз основа на перспективата на междуличностните отношения социалната подкрепа може да бъде разделена на четири категории: емоционалната подкрепа се отнася до предоставяне на другите с емпатия, топлина, любов и доверие; инструменталната подкрепа се отнася до предоставяне на материална помощ и услуги, когато другите имат нужда; информационната подкрепа се отнася до помагане на другите да решават проблеми чрез предоставяне на полезни предложения, информация и т.н.; а подкрепата за оценка се отнася до предоставянето на полезна информация за самооценката на другите (House et al., 1988; Taylor et al., 2007). Haber et al. (2007) твърдят, че социалната подкрепа е широк термин, обхващащ различни конструкции, но може да бъде разделен на два вида: (1) обективна и видима подкрепа, включително материална подкрепа, мрежова подкрепа (стабилни социални отношения като брак, колеги, приятели и т.н., както и нестабилни социални контакти като неформални групи и др.), което не зависи от възприятието на индивида и следователно от обективната реалност, и (2) субективна подкрепа, т.е. емоционална подкрепа и чувство на уважение и разбиране от индивид в социалния живот, които са тясно свързани със субективните чувства на индивида. Следователно социално-педагогическата подкрепа може да се разглежда като субективна подкрепа чрез различни социални взаимоотношения, базирани на социалната мрежа на ученика в училищна среда. Като помага на ученика да се справи и да се възстанови от трудни ситуации и несгоди и да подобрява положителното психическо състояние, социално-педагогическата подкрепа играе решаваща роля за психическата устойчивост на

индивида (Cao et al., 2020; Yildirim and Tanriverdi, 2020). Проучванията показват, че подкрепата от връстници, която представлява междуличностните връзки между ученици с еднаква възраст, установени в общи дейности и взаимно сътрудничество, е важен източник на социално-педагогическа подкрепа на учениците (Lamis et al., 2016; Burns et al., 2020). Когато ученикът е под натиск или се чувства застрашен, тези връзки му осигуряват морални и материални ресурси, за да му помогнат да облекчи стреса, да намали предизвиканите от стрес отрицателни емоции и по този начин да се превърне във важен фактор, влияещ върху адаптирането на индивида към неблагоприятната ситуация. За ученици, които са далеч от семейства, съученици, приятели и други връстници могат да бъдат най-надеждните членове на техните социални мрежи и особено важен източник на социална подкрепа. Проучванията показват също, че подкрепата на семейството може ефективно да помогне на учениците да се справят с трудни ситуации, да намалят психичния стрес и да предотвратят проблеми с психичното здраве, като по този начин поддържат тяхното психично здраве (Chang et al., 2020). Разбира се, други източници на социална подкрепа, като роднини, учители и т.н., също могат да имат общ благоприятен ефект върху намерението на учениците да поемат риск, както и подобряването на тяхното физическо и психично здраве (Liu et al., 2019; Zhou, 2020 г.).

COVID-19 имаше глобално негативно въздействие, застрашавайки не само обучението на десетки милиони ученици, но и тяхното психично здраве. Въздействието на такива извънредни ситуации в общественото здраве е разрушително, непредсказуемо и по-развително и тяхното въздействие върху психичното здраве на индивида може да се прояви като остър психичен стрес, както и хроничен психичен стрес и съответните психични реакции. Същото важи и за учениците от средните училища (Grubic et al., 2020). Поради разпространението на епидемията множество фактори, като стрес по отношение на здравето, увеличено време заедно с родителите в ежедневието, промени в стила на учене и средата и т.н., доведоха до невъзможността на учениците да изпълняват задълженията си. За учениците ефектът от отложеното отваряне на училища, намалените възможности за заетост и училищните трансфери предизвика огромен натиск. Според резултатите от анализа на

данните в тази област в България е доказано, че способността за справяне на учениците е на средно ниво, резултат, който може да бъде свързан с факта, че учениците са имали проблеми с адаптирането към епидемията, училищните ангажименти и други фактори. Следователно разбирането на възприеманите модели на социално-педагогическа подкрепа и тенденциите за справяне на ученическата популация ще помогне за изграждането на по-целенасочена система за социално-педагогическа подкрепа, която да им помогне да се справят с пандемията на COVID-19 и подобни кризи.

Като цяло емоционалната подкрепа от семейството и приятелите позволява на учениците да усетят високо ниво на социална подкрепа; обаче надеждността на приятелите и проблемите с комуникацията със семейството намаляват възприеманата социална подкрепа на учениците, този резултат е в съответствие с предложението на Ratelle et al. (2013), колкото по-висока е възприеманата социална подкрепа, толкова по-висока е положителната нагласа.

Колкото по-високо е възприеманото ниво на социално-педагогическа подкрепа, толкова по-високи са положителните тенденции за справяне и толкова по-ниски са отрицателните тенденции за справяне. Ако учениците не могат ясно да идентифицират видовете източници на социално-педагогическа подкрепа, те са по-склонни да приемат негативни стратегии за справяне.

По отношение на обучението в предучилищното образование по време на пандемията в нейната начална фаза беше проведено проучване в България на GlobalMetrics по задание на УНИЦЕФ, което показва, че методът, който се оказва най-подходящ в работата на специалистите от дистанция (43,4%), е поставянето на задачи за целия ден, които децата с помощта на своите родители да организират и изпълняват сами. Този метод се оказва предпочитан за всички специалисти, без значение населеното място или опита, който имат до момента. 34,1% от лицата, които работят с деца в предучилищна възраст, подготвят сами снимков или видеоматериал, свързан с уроците, който изпращат на родителите. 17,8% разчитат на готови материали от платформи за учене като Уча.се, Академико, Кан Академия и др. Работата онлайн, без значение индивидуална, групова, проектно базирана или под формата на дискусии в реално време, не е често използван метод, тъй като може да бъде считана като предполагаща повече необходимо

време пред електронните устройства и по този повод неподходяща за децата в предучилищна възраст.

Освен пропуските в учението, друг ключов аспект на въздействието на пандемията върху образованието е социално-емоционалният. Половината ученици са изпитали отрицателни чувства, като например самотност, несигурност, раздразнителност, тревожност поради намалените социални контакти. Над 35% от родителите преценяват, че психичното здраве на техните деца е влошено. 60% от учителите споделят, че служебните им ангажменти са нараснали значително по време на дистанционното обучение, и 44% от тях съобщават за влошено психично здраве. Това откроява ясно потребността от психосоциална подкрепа в образованието както за учениците, така и за учителите през идните години.

2.4. Достъпност в електронното обучение

През 2020 г. Световната здравна организация изчисли, че над 1 милиард души по света живеят с увреждания. Това ги прави най-голямата малцинствена група и има вероятност броят на хората да нараства, тъй като хората живеят по-дълго и с това нарастват хроничните здравни състояния. Над 25 000 са децата и учениците със специални образователни потребности в България. Ускоряването на обучението в електронна среда по време на пандемията отвори значителни възможности за някои ученици, които по-трудно посещаваха традиционните класни стаи. Достъпността обаче не означава физически достъп или в случая интернет достъп, а създаване на достъпно онлайн съдържание.

Обучението в електронна среда е вълнуваща възможност да направим образованието по-достъпно, то може да бъде наистина такова, ако самото съдържание също е достъпно. За повечето хора гледането на видео, слушането на подкаст или дори гледането на графика не представлява трудност, но всяко от тях може да бъде предизвикателство за учениците със специални образователни потребности. Следователно трябва да гарантираме, че цифровото съдържание е достъпно. Какво е цифрова достъпност? Става дума за гарантиране на възможно най-много хора да имат достъп и да използват съдържанието на обучителния курс, подобно на това как се очаква училищните сгради да имат достъп за

колички за хора с увреждания. Учениците със зрителни, слухови, когнитивни, физически и обучителни затруднения са засегнати, когато цифровото съдържание не е достъпно. Ето защо е законово изискване в Обединеното кралство и други страни съдържанието на обучителните курсове да отговаря на стандартите, определени от Насоките за достъпност на уебсъдържанието (WCAG, Central Digital and Data Office, 2018).

Има много начини, по които достъпното цифрово съдържание може да бъде от полза и за учениците без специални образователни потребности. Например използването на надписи върху видеоклип при гледане в шумна среда или възможността да се чете на мобилни устройства на ярка слънчева светлина поради цветовете, избрани в ресурсите, демонстрира, че цифровата достъпност е от полза за всички.

Въпреки че понякога направата на достъпно обучително електронно съдържание може да изглежда като много сложно, това определено не е така и съществуват някои елементарни съвети в тази посока. Без да имаме претенция за изчерпателност, ще посочим някои от тях:

- Да не се използват само цветове, за да подчертаете разликите в диаграми и графики. Полезно е също да използвате символи или форми.
- Използването на алтернативен текст върху изображения, графики и диаграми означава, че хората със зрителни увреждания, които използват екранни четци, могат да следват информацията, която изображението помага да се предаде.
- Предоставяне на затворени надписи за предварително записано видео.
- Използването на заглавия и подзаглавия може да помогне на тези, които използват екранни четци, тъй като ще направи структурата на съдържанието по-ясна и ще им позволи да преглеждат по-лесно.
- Ясен контраст между цвета на текста и цвета на фона.
- Избягване на дейности, които не могат да бъдат завършени само с клавиатура, като например някои дейности със захващане, плъзгане и пускане.

Надписите или преписите позволяват на учащите да имат достъп до съдържание, което се доставя чрез аудио. Много видео-

услуги, включително някои лицензирани записани лекции (например Echo360) и софтуер за създаване на видео (например TechSmith Camtasia), предоставят опции за транскрипции. YouTube автоматично генерира надписи и преписи, но точността зависи от качеството на звука, така че може да се наложи инструкторите да прегледат и редактират файла. В Microsoft PowerPoint можете да включите своя записка в секцията за бележки. Например добавка, наречена STAMP (добавка за субтитри за PowerPoint), може да се използва за добавяне на затворени надписи към видео- или аудиоклипове във вашата презентация. За синхронни сесии Zoom и някои други системи за видеоконферентна връзка предоставят автоматично генерирани затворени надписи в реално време.

Universal Design for Learning предоставя на инструкторите изчерпателен набор от инструменти за представяне на собствено съдържание на курса по достъпен начин. Въпреки това много инструктори също разчитат на образователни технологични платформи в своите курсове, които може да не предлагат същото ниво на персонализиране или контрол. За да ръководят решенията относно избора и прилагането на достъпна технология за обучение, инструкторите трябва да търсят няколко функции. Много компании за образователни технологии предоставят доброволен шаблон за достъпност на продукти (VPAT), който обяснява как технологията отговаря на ревизираните 508 стандарта за ИТ достъпност.

Според Courtad и Vakken (2020) най-използваните технологии са тези, които модифицират четенето и писането и включват:

- **Инструменти за преобразуване на говор в текст:**
Преобразувайте глас в текст (напр. Dragon [<https://www.nuance.com/dragon.html>]).
- **Инструменти за преобразуване на говор:**
Превеждайте писмен текст в реч (напр. Immersive Reader [<https://www.microsoft.com/en-us/education/products/learning-tools>]).
- **Софтуер за водене на бележки:** например Sonocent (<https://sonocent.com/>).

Използването на някои от тези инструменти може да помогне на учениците, които се затрудняват с разбирането на четенето, ученици със сензорни затруднения (напр. аутистичен спектър) или други ученици със специални образователни потребности, които имат затруднения на някакъв етап от обучителния процес.

Въпреки това трябва да се отбележи, че дори при получаване на подходяща подкрепа и инструкции за използването на тези технологии не всички ученици се възползват от този вид достъпност (вж. Nordström, Nilsson, Gustafson & Svensson, 2019), в рамките на социално-педагогическата подкрепа трябва да се анализира всеки случай поотделно и да се предложи съответното решение.

В **Приложение № 1** сме представили основните електронни инструменти, доказали ефективността си по време на пандемията не само в България, а в глобален план. Към описанието сме включили и кратко описание на възможностите за приложение в училищното образование.

3. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19

Социално-педагогическата подкрепа директно реферира към цялостната система на социална работа по време на COVID-19. На този етап социалната работа е насочена повече към общността, докато социално-педагогическата подкрепа е ориентирана основно към предучилищното и училищно образование и свързаните с това системи и отношения. Диференциацията между социална педагогика и социална работа в страните, в които съществуват и двете понятия, се определя основно според спецификата на областите на социално подпомагане – превенция на социалните проблеми, ранно детство, алтернативна грижа, работа с младежи, които се развиват като „собствени“ области на социалната педагогика (Петрова-Димитрова, Н., 2014).

Социално-педагогическата подкрепа без всякакво съмнение е и модел на социална работа. В този смисъл трябва да имаме предвид, че моделите на социална работа са концептуални и приложни систематизации на мислене и визия за специфичен начин на практикуване. Те обединяват, синхронизират и интегрират определена водеща идея, като имат свойството да рационализират и обясняват методическия аспект на помагането (Механджийска, Г., 2021).

Както посочихме по-горе, необходимостта от социално дистанциране по време на пандемията от COVID-19 от деца и други членове на семейството, е нарушило защитата на децата, което прави по-голямо предизвикателство за практикуващите социална работа да осъществяват дейност не само в социалните услуги, но и в образователен контекст.

3.1. Закрила на детето

Социалното дистанциране не беше бариера за социалните работници в подкрепа на семейството да поддържат взаимоотношения и да намират начини да бъдат ефективни и да постигнат това, което може да се нарече нефизическа близост с някои семейства. Социалните работници като цяло смятат, че са били в състояние да помогнат на семейства в нужда и измерението на благосъстоянието и подкрепата на тяхната работа се е увеличило. Някои со-

циални работници посочват дори, че получаването на помощ от семействата било по-лесно и по-бързо, тъй като по време на извънредното положение в резултат на COVID-19 обичайните бюрократични сложности при кандидатстване за ваучери за използване на хранителни банки например са премахнати. Някои социални работници в системата на закрила на детето например, особено при насочване и оценка, където новите случаи отбелязаха намаляване до половината, са имали повече време на разположение за този вид работа. И все пак не става въпрос само за наличното време, а за предефиниране на ролята с по-голям акцент върху грижите, благосъстоянието и аспектите. Пандемията изведе на преден план отношенията на властта и структурните неравенства и отвори възможности за социален модел на закрила на детето и етика на критична практика, която се справя директно с последиците от бедността, расизма и други несправедливости (Featherstone et al., 2018; Keddell, 2020).

3.2. Социална работа на терен

Въпреки че посещенията в домовете по време на пандемията се продължаваше от социалните работници, което се счита за абсолютно необходимо, ключов начин за управление на рисковете от заразяване с COVID-19 е децата и родителите да се виждат по-често на други места със социалните работници на открито при необходимата дистанция. Социалните работници дори са наблюдавали деца през прозорци или през заграждения, когато са посещавали дома или детската градина на дете, с което работят по случай.

Решаващо развитие тук е отдалечаването от интериора на дома, който е основното и често единствено място, където се виждат децата и семейството. Последователна констатация е, че социалните работници са излизали навън с децата и учениците, с които са работили, а понякога заедно с родители са използвали паркове, градини и други открити пространства в близост до семейни домове, за да се разхождат, да играят или просто да бъдат заедно. Когато домашните посещения са напрегнати, използването на тези други среди предоставя нови възможности за размисъл и дискусия. Например един социален работник и негов колега организираха „посещение“ на семейство, което интензивно подк-

репяха чрез телефонни и видеоразговори по време на периода на карантина.

Приема се, че ходенето заедно с деца и други членове на семейството предлага форма на комуникация „рамо до рамо“, а не „лице в лице“, която е много продуктивна, тъй като хората, които имат достъп до услуги, често разкриват повече, когато са в движение (Ferguson, 2016). Това не са изцяло нови начини за мобилна работа (Jeyasingham, 2018), но тяхното значение се е увеличило по време на пандемията.

3.3. Хибридна социално-педагогическа подкрепа

Със сигурност както и формите за обучение по време на пандемията, и множеството затваряния и отваряне на училищната среда доведоха до нова хибридна разновидност на преподаване и учене, така и социално-педагогическата подкрепа трябва да се ориентира към такъв подход.

Поразителна характеристика на развитието на социално-педагогическа подкрепа в резултат на пандемията е интегрирането на различни начини на комуникация и начини на общуване. Работата по създаването и организирането на телефонната линия за кризисна интервенция към регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование ни запозна с някои конкретни случаи и практики в сферата на приобщаващото образование, които използват хибриден подход, съчетаващ присъствена подкрепа за личностно развитие и други иновативни характеристики на ситуацията с COVID-19, чрез използване на видео-конферентни разговори, дигитални обучителни платформи, включително изпращане на изображения и звукови файлове. Въпреки поддържането на физическо дистанциране, разказите на ресурсни учители и педагогически съветници демонстрира, че те се сближават емоционално с някои семейства и установяват смислени взаимоотношения с децата и родителите по този различен начин. Въпреки че не могат например да работят физически, както са го правили преди това, те поддържат по-силна връзка с техните родители и това им помага да установят доверителна връзка, която може да помогне за терапевтичните програми и приобщаващото образование. Тази практика, основана на взаимоотношенията, изглежда, оказва положително въздействие и

подкрепя младите хора и родителите да се развиват и променят, възглед, който беше потвърден за нас от някои родители, които интервюирахме за изследването.

3.4. Платформата „Подкрепи ме“

Въпреки усилията на правителството и Министерството на образованието и науката през последните години за осигуряване на приобщаващо образование за всяко дете, децата с увреждания и специални потребности продължават да са сред най-изключените от качествено ранно обучение и подкрепа. Докато стратегиите за обучение в електронна среда се прилагат, за да се гарантира непрекъснато учене за всички деца в рамките на пандемията от COVID-19, някои групи уязвими деца, включително тези с увреждания, нямат достъп до тези възможности. Това може да се дължи на различни причини, като липса на достъп до интернет или необходимо оборудване, или просто защото методите за дистанционно обучение не са адаптирани към техните специфични нужди. Осигуряването на допълнителна подкрепа и сътрудничеството между професионалистите, работещи с детето и семейството, винаги е било предизвикателство. В ситуация на затваряне на училища това е още по-голямо предизвикателство, тъй като изисква много стриктна координация между семейството, ресурсния учител или друг специалист, работещ с детето, и масовия учител на детето.

За да се справят с горните предизвикателства, УНИЦЕФ, Министерството на образованието и науката и регионалните центрове за подкрепа на приобщаващото образование иницирираха проект, който ще подкрепя деца с увреждания и специални нужди чрез разработване на онлайн платформа „Подкрепи ме“, която предоставя видеосъдържание, съобразено с нуждите на децата с увреждания и специални потребности и би позволило по-добро сътрудничество между професионалистите, но също и със семейството.

Платформата включва следните елементи:

- Онлайн ресурси

Онлайн интерактивната платформа включва различни ресурси и методически инструменти – под формата на видеоклипове, на-

соки, разпечатки – за изпълнение на учебни дейности, подходящи за деца с увреждания и специални потребности. Ресурсите са разработени от професионалисти – психолози, логопеди, специални учители и опитни масови учители, на базата на добри практики и са валидирани от експертен екип, създаден в МОН. Някои ресурси са адаптирани, а някои разработени на местно ниво.

Всички ресурси са разработени и съобразени със специфичните нужди на децата – някои включват жестов език, насърчават развитието на алтернативна и усилваща комуникация чрез въвеждане на символни системи, използват подходящ шрифт и размер на шрифта и т.н. Платформата позволява бързо търсене на материали по тема, възраст на децата, тип материал и други подходящи филтри.

Ресурсите на платформата са структурирани в следните раздели: 1) за професионалисти; 2) за родители и 3) за деца. Освен образователни ресурси, разделът за деца показва и способностите, и постиженията на децата със специални образователни потребности – кратки видеоклипове с мотивация за връстници, ролеви модели и др.

- Подобрено сътрудничество на екипа за подкрепа около детето

Платформата позволява на различни специалисти, които поддържат детето, вкл. неговите основни учители и родители, да обменят информация, инструкции и образователни задачи по редовно и по по-структуриран начин, така че да следват една и съща цел. Индивидуалният образователен план на всяко дете с допълнителни потребности може да бъде създаден в платформата чрез съвместен процес, който платформата улеснява. Всеки може да дава информация и да следи приноса на други специалисти, работещи с детето. Това ще подобри цялостния процес на подкрепа към концепцията „едно дете – един екип – един план“.

- Средства за обучение на специалисти

Платформата включва и възможности за обучение за учители и специалисти като уебинари и други инструменти за обучение. Платформата предоставя информация чрез календар за предстоящи обучения, свързани с приобщаващото образование и децата с увреждания, и ще включва опция специалист да поиска конкретно обучение или друг вид подкрепа. Платформата ще позволява планиране на тези събития и действителните събития ще се про-

веждат чрез разнообразието от налични опции като Skype, Zoom, Google Meet и др.

- Чат на живо и онлайн консултации

Платформата ще включва опция за чат на живо и онлайн консултации от специалисти към други специалисти, вкл. учители, както и придружители на детето или ученика.

3.5. Основни дейности на социалния педагог

Социалните педагози в нашата страна имат разнообразна професионална реализация в сферата на детското благосъстояние. Една част от тези важни помагачи специалисти упражняват своята професия като социални работници в социални услуги и отдели за закрила на детето, друга част са намерили реализация като педагогически съветници в училище или кариерни консултанти в рамките на подкрепата за личностно развитие в приобщаващото образование. В настоящата студия ще се фокусираме върху основните техни отговорности при работа с деца и семейства по време на пандемия, причинена от COVID-19, без значение на вида на институцията, в която работят.

Формирането на социално-емоционалните умения са основна част от дейността на социалните педагози по време на кризисна ситуация, каквато представлява животът по време на пандемия. Социално-емоционалните умения са необходими за деца и възрастни, за да идентифицират и управляват своите мисли, емоции и поведение, за да поддържат здравето си и своя начин на живот в условията на пандемия. Развитието на положителни социално-емоционални умения увеличава способността на човек да изгражда здрави взаимоотношения, да постига цели, да изразява емпатия, взема отговорни решения и упражнява положителна грижа за себе си. Осъзнаването и обсъждането на социално-емоционалните умения спомагат за удовлетворяване на необходимостта от подобряване на цялостното психическо и поведенческо здраве на децата, семействата и общности по време на тази пандемия.

Съветване в променяща се кризисна ситуация

По време на ситуация като тази по време на пандемия една от основните отговорности на социалния педагог е да помогне на

децата и техните семейства да намерят ресурсите и подкрепата, от които се нуждаят. Това може да бъде предизвикателство с постоянните промени в насоките на Министерството на здравеопазването за предпазване и получаване на медицинска помощ и информация по време на пандемията.

Поддържането на информация за най-новите актуализации относно COVID-19 може да изглежда в най-добрия случай объркващо, но социалните педагози са от решаващо значение, за да гарантират, че децата и семействата получават точна информация, която да им помогне да се ориентират в изключително сложна здравна система и да разберат препоръките на лекар или друг специалист. За всяко отделно дете или възрастен, особено за тези, които живеят с хронични или психични заболявания, е много важно да получава отговори на своите въпроси, които се отнасят конкретно до неговото здраве, работа и семейни ситуации. В някои случаи може да се наложи социалният педагог да помогне на семейството да се регистрира за здравно осигуряване или да смени своя личен лекар, както и да даде съвет къде може да се намери подкрепа. Като източник за яснота и персонализирани насоки социалните педагози могат да намалят тревожността на учениците или техните родители.

По време на пандемия разпространението на дезинформация расте и много хора отказват да признаят пълния обхват на кризата, социалните педагози могат да подкрепят училищата и други обществени организации, за да преодолеят тази празнина в знанията. Такъв пример беше отказът на много семейства да приемат изискването за задължително тестване на техните ученици при отварянето на училищата поради страхове, основани на фалшиви новини в социалните мрежи.

Насочване за самообслужване

Един от най-предизвикателните аспекти на пандемията COVID-19 е несигурността. Продължителността и тежестта на въздействието на вируса все още не са напълно известни.

Тези, които са разтревожени или засегнати от пандемията, може да се нуждаят от външна подкрепа при приоритизиране на самообслужването, където социалните педагози могат да играят съществена роля. Те могат да служат като неутрална страна, ра-

ботейки с детето и семейството за разработване на стратегии за справяне с тревожността и предоставяне на информация. Независимо дали става въпрос за нарушаване на нормалното им ежедневие, стресът от прибирането на детето от училище, притесненията за близките в изолация под карантина или продължителен болничен престой може сериозно да повлияят на психическото благополучие.

Отговор на общността

Ясните насоки са от решаващо значение както на индивидуално, така и на общностно ниво. Социалните педагози са от съществено значение за предлагането на подкрепа на засегнатите от пандемията от COVID-19, но всеки член на общността има важна роля в подпомагането на другите и в спазването на препоръчаните от здравните власти предпазни мерки за безопасност.

В **Приложение № 2** сме представители примерен план за организация на допълнителната подкрепа за личностно развитие от действащите помагачи специалисти в училищна среда по време на пандемия в условията на приобщаващо образование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След две години пандемия по целия свят постепенно обществата ни започват да изграждат механизми за справяне. Ваксинацията, големият процент преболедували, повишаване на информираността за лечение срещу COVID-19 постепенно подготвят обществото за постпандемичен етап на развитие. Този етап ще бъде не по-малко продължителен, защото никой не може да се наеме да прогнозира последиците от преодоляването на кризата на глобално равнище. Ясно е, че все по-малко страни избират затварянето на училищата като мярка за справяне с пандемията. Трябва да се формулира ясно набор от възможни здравни, икономически и социални последици върху приобщаващото образование, които да подкрепят и структурирането на социално-педагогическа подкрепа.

Първо, много са неизвестните, които все още съществуват около коронавируса и как може да бъде контролиран. В някои страни, сред които и България, е възможно да има повече вълни на заразяване с различни нови щамове поради сравнително ниския процент ваксинирани възрастни, вкл. здравни лица и учители. Тези вълни могат да се комбинират с други инфекциозни болести, епидемии и природни бедствия. Затова е важно да се изградят образователни системи, които могат да продължат осигуряването на равен достъп до образование въпреки това. На второ място се очаква голяма финансова и икономическа криза в резултат на спирането на предприятия и дейности. Това ще доведе до нарастване на бедността и оттам и на отпадащите от училищно образование. Необходимо е да се заложат специални политики в плана за възстановяване на страната в подкрепа на семействата и стимули за осигуряване на посещаемостта в училище.

Третият тип последици е свързан с възможността да се поддържат вече изградените платформи и подходи за обучение в електронна среда и след пандемията, за да може при необходимост веднага да се преминава към тях или те да бъдат част от редовния учебен процес. Обучението в електронна среда следва да е възможност за всички онези, които по една или друга причина се налага да отсъстват от редовно присъствие в училище, вкл. и в резултат на специални образователни потребности.

ЛИТЕРАТУРА

- Варчева, П., Бонев, Н. Взаимодействие между родители и специалисти в образователната система – клинични перспективи и консултативни подходи. 2021. София.
- Левтерова-Гаджалова, Д. Педагогически екипни взаимодействия на училищната общност за приобщаващо образование. Сборник с материали от Юбилейна научна конференция с международно участие „Научни и практически аспекти на приобщаващото образование. СУ. 2018.
- Механджийска, Г. За същността и класификациите на методите на социална работа. СУ. 2021.
- Петрова-Димитрова, Н. Социална педагогика, или педагогика на социалната работа. 2014. София.
- Янкова, Ж. Детерминанти в достъпа до образование на деца и ученици със специални образователни потребности. ПУ. 2019.
- Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. Институт за изследване на образованието. 2020. София.
- Специален доклад „Деца и COVID-19. Въздействие на кризата върху правата и интересите на децата в Република България“. Омбудсман на Република България. 2021.
- Elmer, T., Mepham, K., and Stadtfeld, C. (2020). Students under lockdown: comparisons of students' social networks and mental health before and during the COVID-19 crisis in Switzerland. *PLoS ONE* 15:e0236337.
doi: 10.1371/journal.pone.0236337
- Jeyasingham, D. (2018), Place and the uncanny in child protection social work: Exploring findings from an ethnographic study. *Qualitative Social Work*, 17(1) 81–95.
- Featherstone, B., Gupta, A., Morris, K. and White, S. (2018), *Protecting children: A social model*. Bristol: Policy Press
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., et al. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res.* 287:112934.
doi: 10.1016/j.psychres.2020.112934

- Chang, J., Yuan, Y., and Wang, D. (2020). Mental health status and its influencing factors among college students during the epidemic of COVID-19. *Nan Fang Yi Ke Da Xue Xue Bao* 40, 171–176. doi: 10.12122/j.issn.1673-4254.2020.02.06
- Courtad, C.A., Bakken J.P. (2020) University Centers for Students with Disabilities: A Pilot Study. In: Uskov V., Howlett R., Jain L. (eds) Smart Education and e-Learning 2020. Smart Innovation, Systems and Technologies, vol 188. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5584-8_35
- Haber, M. G., Cohen, J. L., Lucas, T., and Baltes, B. B. (2007). The relationship between self-reported received and perceived social support: a meta-analytic review. *Am. J. Community Psychol.* 39, 133–144. doi: 10.1007/s10464-007-9100-9
- Guay, F., Ratelle, C., Larose, S., Vallerand, R. J., and Vitaro, F. (2013). The number of autonomy-supportive relationships: are more relationships better for motivation, perceived competence, and achievement? *Contemp. Educ. Psychol.* 38, 375–382. doi: 10.1016/j.cedpsych.2013.07.005
- Martín-Albo, J., Lombas, A. S., Jiménez, T. I., Valdivia-Salas, S., Núñez, J. L., and León, J. (2015). The mediating role of relatedness between repair and loneliness: a preliminary model in high school students. *J. Happiness Stud.* 16, 1131–1148. doi: 10.1007/s10902-014-9550-3
- Raschke, H. J. (1977). The role of social participation in postseparation and postdivorce adjustment. *J. Divor.* 1, 129–140. doi: 10.1300/J279v01n02_04
- Seiffge-Krenke, I., and Pakalniskiene, V. (2011). Who shapes whom in the family: reciprocal links between autonomy support in the family and parents' and adolescents' coping behaviors. *J. Youth Adolesc.* 40, 983–995. doi: 10.1007/s10964-010-9603-9
- UNESCO, UNICEF and the World Bank, 2020. What Have We Learnt?: Overview of Findings from a Survey of Ministries of Education on National Responses to COVID-19. Paris, New York, Washington, D.C.: UNESCO, UNICEF, World Bank. License: CC BY-SA 3.0 IGO. openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34700 (Last accessed April 2021)

WHO, 2020. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020. www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-sopening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020

(Last accessed April 2021)

<https://www.dw.com/bg/a-57576831>

<https://www.trt.net.tr/bulgarian/covid19>

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Най-използвани електронни инструменти в училищното обучение по време на пандемия

Инструмент	Описание
Microsoft OneNote	Microsoft OneNote е приложение за цифрово водене на бележки в Microsoft Office 360 Suite. Програмата позволява на потребителите да съхраняват, маркират и обработват различни носители на цифрово съдържание, включително текстови документи, слайдове, аудиобележки и други носители. Съдържанието може да бъде групирано в страници, работни книги и секции. В платформата може да се насърчи многопотребителско сътрудничество между потребители, които също имат OneNote. Потребителите могат да събират и споделят потребителски бележки, чертежи, изрезки от екрана и аудиокоментари. Бележки могат да се правят директно в средата на OneNote и да се споделят с други потребители на OneNote през интернет или мрежа, подобно на Google документи. Един пример за приложение на OneNote е качването на всички тестове със слайдове на курса в един OneNote „бележник“, което ще позволи на обучаемия да съхрани всички слайдове, свързани с курса на едно място, и да маркира слайдовете, като прави бележки директно върху тях.
Microsoft Teams	Microsoft Teams предлага функции за чат, срещи, разговори и сътрудничество, интегрирани със софтуера на Microsoft Office, и следователно е подходящ за работа в клас, работа в екип и управление.
ClassDojo	ClassDojo е безплатна комуникационна платформа, която свързва учители с учени-

	<p>ци и родители за създаване на общности в класната стая. Учителите могат да насърчат учениците за всякакви умения или ценности – независимо дали да работят усилено, да бъдат учтиви, да помагат на другите или нещо друго. Учениците могат да демонстрират и споделят наученото, като добавят снимки и видеоклипове към собствените си портфолиа. Платформата помага на учителите да ангажират родителите, като споделят снимки и видеоклипове от запомнящи се моменти от класна стая. С помощта на приложението ClassDojo учителите имат достъп до инструментариум за учители, който им позволява да правят различни видове виртуални дейности като: генериране на произволни групи от ученици, използване на монитора за запис в класната стая, задаване на таймер в класните дейности, улесняване на дискусията с подкани за споделяне на двойки, включване на фонова музика и други неща, които ангажират учениците както в класната стая, така и виртуално.</p>
<p>Zoom</p>	<p>Zoom е инструмент за видеокомуникации с облачна платформа за видео- и аудиоконференции, сътрудничество, чат и вебинари. Може да се използва от различни мобилни устройства – настолни компютри, лаптопи и телефони. Неговите функции като чат, споделяне на екрана, аотиране, бяла дъска, анкета, стаи за работа в малка група, вдигане на ръка и управляващите инструменти го правят подходящ за създаване на ангажиращи виртуални и хибридни класни стаи и сътрудничество по проекти. Потребителите имат опция за запис на сесии.</p>

Google Suite

G Suite for Education е облачен пакет от безплатни инструменти и функции, пригодени за училища, домашно учене и за управление на образователни материали от всякъде на всяко устройство. Той включва Google Classroom, както и основните услуги на Google, включително Gmail, Календар, Документи, Таблици, Формуляри, Презентации, Hangouts и др.

Допълнителните услуги включват продукти като Chrome и YouTube.

Google Classroom (Класна стая) – предназначена за учители да създават класове, да разпределят задачи, да дават викторини и да общуват с учениците. Документи, Таблици и Презентации – съвместна работа, споделяне на обратна връзка и работа заедно в реално време върху документи, електронни таблици и презентации. Формуляри – създаване на формуляри, викторини и анкети, които да събирате, и анализирате отговори с помощта на машинно обучение и обработка.

Jamboard – базирана на облак смарт дъска, където можете да се скицира и да се работи съвместно в интерактивна програма.

Gmail – създаване на система за електронна поща за училище, университет или за обмен на защитени имейли с класове.

Drive – съхраняване и организиране на задачи, документи или учебната програма на класа на сигурно място и достъпно от всяко устройство.

Календар – споделяне на календари или създаване на съвместни графици.

Hangouts Meet – свързване с учениците виртуално чрез защитени видеоразговори и съобщения.

	<u>Групи</u> – класни форуми за общуване и разговор.
Kahoot!	Kahoot! е базирана на игри платформа за обучение, която може да се използва от родители и учители за създаване на игри за учене. Има приложение на игрите, индексирани по тема и ниво на клас. Тя също така предлага приложение за четене (Poio от Kahoot) за ученици от началното училище, за да се научат да четат със собствено темпо, и приложение по математика. (Dragonbox) за ученици от същата степен. Уебсайтът предлага игри със самостоятелен ритъм (асинхронни) и съвместни игри (синхронни).
Flipgrid	Flipgrid е видеоплатформа за социално обучение. Тя позволява на учители и родители да създават мрежи, за да могат учениците да записват или качват видео. Учениците могат да взаимодействат един с друг в това асинхронно пространство чрез своите видеоклипове и могат да коментират, харесват, отговарят или предоставят обратна връзка един на друг. Има опция за свързване с училища по целия свят.
Nearpod	Nearpod е платформа за обучение, която обединява формиращо оценяване и динамични медии за съвместно обучение. Проектиран е като платформа за учителите да създават интерактивни онлайн уроци, които могат да се преподават в синхронно или асинхронно пространство. Той се интегрира гладко с много други инструменти, включително Canvas, Google Classroom, EdPuzzle и Seesaw. Приложението предоставя на учителите табла за управление на ангажираността на учениците за всеки

	<p>урок. Има множество ресурси за учителите да създават уроци. Учениците имат лесен достъп до уроците, създадени от учителите, и могат да си сътрудничат помежду си по синхронни и асинхронни начини. Има банка от готови уроци, създадени от други учители.</p>
<p>Ted-Ed</p>	<p>Уебсайтът предоставя подбрано съдържание, включително базирано на видеоуроци, организирани по възраст и предмет, видеопоредици, организирани по теми и блогове. Учениците могат да се запишат за дневен план за уроци, който обхваща всички дисциплини и групи. Уроците са самостоятелни и предварително разработени. Те са организирани в категории.</p> <p>В подкрепа на милионите ученици, родители и учители, засегнати от пандемията COVID-19, TED-Ed работи с експерти преподаватели и TED говорители по целия свят, които създават и споделят висококачествени, интерактивни, базирани на видеоуроци видеопоредици, ежедневно, безплатно.</p>

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Планиране на дистанционна подкрепа за личностно развитие на деца и ученици в условията на приобщаващо образование

Психолого-педагогическата подкрепа и консултиране имат важна роля в процеса на подкрепа не само на децата и учениците със специални образователни потребности, но и на техните семейства. Затова е важно да продължим работата си с тях, макар и дистанционно в настоящите условия. Възможностите за социално взаимодействие са важни в развитието на езика, мисленето и нравствените разсъждения на децата. Обмислете как може да прилагате преживяванията на учене в сътрудничество при условията на дистанционно обучение.

Психологическо консултиране онлайн/по телефон

Консултирането онлайн се използва широко от специалистите в сферата на психичното здраве – психолози, психотерапевти и други. Отдавна са познати неговите предимства, някои от които: навременност на интервенцията, удобство, повишаване на достъпността на услугите. При психологическото консултиране онлайн контактът между психолога и клиента се осъществява чрез различни приложения за аудио- и видеовръзка като Skype, Zoom, Viber, Messenger, WhatsApp и пр. Те дават възможност за среща между клиент и специалист в реално време чрез установяване на гласова и видеовръзка. За една качествена и ползотворна онлайн консултация е необходимо двете страни да разполагат със сходно приложение за комуникация и достъп до интернет. Но дори когато тези условия не са налице, консултацията би могла да се проведе чрез стандартен телефонен разговор.

Поради гъвкавостта на онлайн и телефонното консултиране, освен темата на срещата, е добре да бъдат ясно договорени между психолога и клиента рамките на консултативните срещи – кога да се случат те, с каква честота, с каква продължителност, в каква обстановка и кой е допустимо да присъства на тези срещи. Така могат да бъдат избегнати редица недоразумения, като например клиенти, които да очакват консултиране онлайн в неподходящо за психолога време, или включване за срещата с психолога от шумно място, на което присъстват външни за срещата лица.

Стъпки за психологическа интервенция в условията на дистанционна подкрепа:

1. Акцентирайте върху положителното от създадената ситуация, изискваща оставането на детето/ученика в домашни условия.
2. Елиминирайте отрицателното. Не омаловажавайте слабостите на създадената ситуация. Справяйте се с тях директно, но тактично.
3. Вървете от познатото към новото, използвайки предварително организиране или насочвано откриване. Насочвайте учениците към възможностите, които създава ситуацията, свързана с по-голям престой в домашни условия.
4. Създавайте предизвикателства, в които учениците активно създават проблеми и ги решават, използвайки собствените си знания и умения. Дигиталният достъп дава много възможности за това.

Преподаване на адаптивни поведенчески умения:

- Справяне с изискванията на детската градина/училището: изпълняване на учебни задачи, помощ при организиране на работата и управление времето.
- Развитие на междуличностни отношения: научаване как да се работи в сътрудничество с другите в условията на онлайн комуникация.
- Развитие на езикови умения: разбиране на инструкции, комуникиране на потребностите и желанията, използване на подходящ тон и интонация по време на онлайн общуването.
- Социоемоционално развитие: търсене на социално участие и взаимодействие чрез различни комуникационни приложения в интернет и спазване на правила за безопасност.
- Грижа за себе си: практикуване на подходяща лична хигиена по време на дистанционната комуникация.

Какви са стъпките при планиране на дистанционната работа с децата и семействата:

1. Заедно с останалите специалисти от ЕПЛР за даденото дете планирайте съвместната си работа и координирайте дейст-

вията си по отношение на контакта с родителите – кой ще се свърже първо с тях, за да им представи характера на предлаганата дистанционна подкрепа, да проучи нагласите им, да уговори удобните часове, метод за комуникация и цялостната рамка на срещите (ако те са сходни за различните специалисти).

2. Проведете предварителен разговор с родителите, за да проучите техните потребности от психологическа подкрепа и ресурсите, с които разполагат, за да може да планирате заедно с какво може да сте им полезни, какви са важните теми, с какви материали разполагат. Това ще ви ориентира и за това какъв ще е подходът на работа с даденото семейство – дали подкрепата ще е директно насочена към детето/ученика; към кого ще бъдат изпращани материали; дали подкрепата за детето ще бъде посредством подкрепата за родителите (консултиране по теми, свързани с настоящата извънредна ситуация, или с подкрепа за родителите, за да могат да предложат на децата предоставените от нас материали, когато има невъзможност да се работи с децата онлайн поради техни специфики).
3. Направете план за подкрепа на детето за седмицата в рамките на 20 – 30 минути посредством видеовръзка с Viber, Skype или Facebook Messenger по желание на семейството.
4. Изгответе график от понеделник до петък за часовете, в които ще имате видеосесии/телефонно консултиране за подкрепа на децата. Трябва да ги разпределите равномерно за всеки ден, за да нямате свободен работен ден. Графикът следва да се съгласува със семейството – кога ще е удобно и дали ще има възрастен в подкрепа на достъпа на детето до видеовръзката с него, ако такава е планирана.
5. Подгответе подходящи игри и упражнения за развитие на когнитивните процеси, формиране на социални умения или управление на емоциите, които може да правите заедно с детето при онлайн консултиране, според потребностите на детето/ученика.
6. Отделете време за разговор със семейството и споделяне на начини за представяне на кризисната ситуация пред детето, наличие на симптоми на паника и тревога и начини за

справяне с тях, ако имате заявка от родителите за консултиране по тези теми.

7. Създайте списък с линкове към видеоклипове с подходяща звукова стимулация, материали за работа, работни листове и други подходящи материали, които може да споделяте с родителите и учениците според техните потребности.

Примерен план на психологическо консултиране онлайн/по телефона:

- Поздравяваме приветливо с добро настроение детето и родителите.
- Хубаво е да имаме информация предварително от родителите или ученика преди самата сесия, за да може да си подготвим материали, видеоресурси и подходящи нагледни средства, ако детето е тревожно или се е фиксирало върху определена тема.
- Правим много кратко въведение или обяснение на темата която е избрана, в рамките до 10 минути.
- Питаме за въпроси, както и ние задаваме въпроси, за да добием представа дали детето се ориентирало.
- Насочваме детето към видеоресурс или онлайн образователна игра, свързана с темата на заниманието или ситуацията, по която работим, ако има възможност за това.
- Играем съвместна игра в зависимост от специалните образователни потребности, например игра за развиване на компетенциите за разпознаване на собствените и чуждите емоции, в която детето и психологът се редуват да показват един на друг различни лицеви експресии, съответни на емоционални състояния. Единият показва, а другият трябва да познае емоцията и да си припомни дали някога се е чувствал по този начин, какво е направил, как се е справил или друго.
- Задаваме въпрос какво ще обсъждаме по време на следващата ни видеосреща, като трябва да имаме готовност ние самите да предложим подходяща тема.
- Хубаво е да зададем някаква задача, която детето може да изпълни самостоятелно в домашни условия.
- Заключение и уговорка за следваща сесия.

- Когато нямаме видеосесии, подготвяме образователни материали и ресурси за следващия ден.
- За всеки ден попълваме отчетната форма и в края на седмицата я изпращаме на директора, координатора или лицето, което е отговорно за събирането ѝ. Събираме всички използвани ресурси и работни листове в папка, която може да се поиска при необходимост.
- За децата, които нямат възможност да използват интернет ресурс, подготвяме принтирани материали, които се дават на родителите от канцеларията в детската градина, училището, регионалния център или центъра за специална образователна подкрепа, както и чрез образователните медиатори.

Калоян Дамянов

**Социално-педагогическа подкрепа
и приобщаващо образование
в условията на пандемия**

Българска, първо издание

Предпечатна подготовка: Георги Ташков

Коректор: Жанет Желязкова

Печат и подвързия: УИ „Паисий Хилендарски“

Пловдив, 2022

ISBN 978-619-202-747-6